

Válasz Valcsicsák Imrének

VISSZHANG - LXVII. évfolyam, 41. szám, 2023. október 13.

Megtisztelő, hogy reflexiójában Valcsicsák Imre (*Néhány adalék, ÉS*, 2023/39., szept. 29.) vitába szállt Schreiner Dénes esszéjét egyszerre méltató és jóindulatú szándékkal kritizáló írásommal (*Az ördög és a tudattalan, ÉS*, 2023/37., szept. 1.). S. D. fenomenológiai elemzése azért töltött el örömmel, mert a diktatúrák létrejöttével és térnyerésével kapcsolatban éppen azokra a mélyebb, nem magától értetődő folyamatokra és körülményekre világított rá (még ha messze nem is teljeskörűen), melyeket szerintem a politikai aktualitások és esetlegességek harsányan háborgó hullámaiban elvesző politológusi, történelmi és nemritkán filozófusi elemzések minduntalan figyelmen kívül hagynak – így konzerválva akaratlanul is azt, amin jobbítani szeretnének.

V. I. úgy véli, hogy nem kellően átgondoltan helyezem az *individuumra* a hangsúlyt akkor, ha őbenne, az egyes emberben látom a diktatúra létrejöttének, fennmaradásának és mindenkor bukásának zálogát. Részben egyetértek bírálómmal, jóllehet ez nem jelenti azt, hogy osztanám javaslatát, jelesül hogy fókuszáljunk inkább „az egyén, valamint a *társadalmi hatalommal bíró* (kiemelés tőlem - V. R.) embercsoport/közösség összefüggésrendszerére”, hiszen többé-kevésbé pont ez az összefüggésrendszer jelentené azt a szűkös értelmezési terepet, korlátozott paradigmát és gyakorlatot, amelynek keretein átlépni óhajt S. D. cikke és az enyém.

Terjedelmi korlátok miatt nem említettem *A néplélek esszenciája és gyökerei* (*ÉS*, 2022/47., nov. 25.) című tűnődésemet az éppen a posztmodern korban elvitatott, de általam legalábbis rehabilitálni kívánt *néplélek* fogalmának érvényességéről és sajátosságairól, mivel S. D. írásához is kapcsolódva nemcsak az újabb és újabb diktatúrák térnyerésében és permanens burjánzásában kulmináló, patológikusnak és irracionálisnak tűnő folyamatok megértését segítheti, de politikailag inkorrekt módon magyarázni igyekszik azt is, mik befolyásolhatják az egyes népléleket, s ezek miért különbözhetnek markánsan egymástól. Eszerint a diktatúrák létrejöttében és kártékony idülttségében – sőt, magában a mindenkor politika mikro- és makroszintű alakulásában is – csakugyan nemcsak az egyén komplex (biológiai-lelki-antropológiai-pszichológiai-metafizikai stb.) önvalója jelenti a végső realitást, hanem jelentős szerepe van az egyebek közt kollektív tudattalan által befolyásolt néplélek hatásának is.

A politikum terepét, ahol a mindenkor diktátor és sleppje is tenyészik, soktényezős képlet írhatja le. Olyan faktorok is döntő hatással lehetnek e terepen, amelyeknek létét és elementáris jelentőségét csendes konszenzusban ignorálja majd mindenki. Ami mégis némi reményre okot adó jó hír lehet (és számomra ez jelenti a diktátor vonzásának ellentartani képes „szabad, méltósággal teli tekintet” életszerűségébe vetett hitet), az az, hogy mind a politikai döntésekben is manifesztálódó egyéni beállítódás, mind a néplélek és tudattalanjainak sajátosságai elvileg felülírhatók, korrigálhatók. Ezt leglátványosabban a német társadalom és politika XX. századi története példázza, és erre hív föl Erich Neumann is akkor, amikor *új etika* létrejöttét szorgalmazza.

A diktatúra ellenszere alighanem a *tudás* és a folyamatosan, fáradtsággal fenntartott, megrendülésekből fakadó *érzékenység* praxisa és maximája. Előbbit a pszichológiai, szociálpszichológiai eredményeket is integrálni szándékozó, az önismeretre nagy hangsúlyt helyező oktatás, utóbbit a megfelelőképp érzékenyítő kultúra alapozhatja meg és tarthatja fenn. Mert az ember és a közösség nemcsak *érdekek* mentén szervezheti életét (ahogyan kiemeli ezt kritikusom), de *értékek* mentén is. És ez még akkor is igaz, ha máskülönben osztom V. I. (antropológiai) pesszimizmusát. Szerintem sincs az emberi életnek vagy történelemnek célirányossága, szerintem is csak töredékes lehet az emberiség tudása. Tragikus, hogy –

szándék híján – még ezt a töredéktudást sem sikerült integrálni a napi politikai vagy közoktatási gyakorlatba, nyomokban sem.

A politika és a róla szóló diskurzus csak akkor lehet elég józan és hiteles ahhoz, hogy mindannyian elhiggyük, nem a Pascal-féle bolondokházában vagyunk, ha szóhoz juthatnak az emberi létezővel kapcsolatos – többnyire a bölcsészet világán belül rekedő – felismerések, kijózanító természettudományos tények, és ha ezek integráns részét képezik minden nagyobb szabású és jó szándékú politikai programnak, stratégiának. Mert csakis ilyen, a *homo sapiens sapiens* leglényegibb, sokszor fájóan kijózanító attribútumait (egyéni és szociálpszichológiai sajátosságait is) figyelembe vevő *antropolitikának* lehet esélye arra, hogy ne engedjünk annak a legfőbb rossznak (*summum malum*), ami egy közösséget sújthat: a diktatori önkénynek, függetlenül ennek nyílt vagy burkolt jellegétől.

Meglehet, hogy ez túllontúl naivnak, túl ábrándosnak hangzik, de tudjuk azt is, akad kivétel. A tartós hazugság, a valóság kínos aspektusainak és tényeinek önmagunk előtti eltagadása a tapasztalat szerint közép és hosszú távon mindenképp patológikus tünetekkel jár és toxikus hatású, ami generációk hosszú során át képes roncsolni és felülfertőzni az egyéni és kollektív tudatot. És közben mefisztói vigyorral ül tort újra és újra a diktátor karizmájával hitelesített *neobarbarizmus*.